

РАЗЛИЧИЯ ПРИ ВЪЗПРИЕМАНЕТО НА СРЕДАТА СПОРЕД НИВОТО НА РЕЗИЛИАНСА

Росица Недева

Висше военноморско училище „Никола Йонков Вапцаров“

DIFFERENCES IN PERCEIVING THE ENVIRONMENT ACCORDING TO THE RESILIENCE LEVEL

Rositsa Nedeva

Nikola Vaptsarov Naval Academy

РЕЗЮМЕ

Спецификата на военната и морска професия поставя големи изисквания пред обучаемите. Интересен е въпросът какво отличава високорезилиантните (устойчиви) личности при възприемането на изискванията на средата. Проведеното изследване сред курсантите във ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“ дава отговор на този въпрос. Известят се характеристиките на средата – нормативна база, строгост на реда, достъпност, противоречивост, престижност, изолираност, натоварване, задоволеност, впримченост и защитеност, и възприемането им от обучаемите с високо ниво на резилианс. Получените резултати на изследваните лица с нормална и висока устойчивост показват статистически значими различия във възприемането на следните характеристики на средата: престижност, задоволеност, защитеност и впримченост. Високорезилиантните личности оценяват средата в по-висока степен като престижна и предоставяща възможност да удовлетворят съществуващите потребности, в сравнение с личностите с нормално ниво на резилианс. Високоустойчивите личности възприемат средата, в която учат и работят, като предпазваща ги от неблагоприятните външни въздействия, но не и ограничаваща правото им на избор да останат или да напуснат средата. Изследването дава възможност за по-добра прогностичност на нивото на удовлетвореност от направения избор на професия и бъдещата реализация на обучаемите във Военноморските сили.

Ключови думи: резилианс, характеристики на средата, устойчивост, престиж

ABSTRACT

The specificity of the military and maritime profession imposes great demands on the cadets. Interesting is the question about what distinguishes the highly resilient (stable) personality when adopting the requirements of the environment. The study carried out among the cadets at the Nikola Vaptsarov Naval Academy provided an answer to this question. The characteristics of the environment – normative basis, strictness of order, accessibility, contradiction, prestige, isolation, load, satisfaction, obsession and protection, and their perception by the cadets with a high level of resilience. The results obtained show statistically significant differences in the perception of the following characteristics of the environment: prestige, satisfaction, safety and obedience in the subjects with normal and high personal resistance. Highly resilient individuals appreciate the environment as being more prestigious and capable of satisfying existing needs as compared to normal resilience individuals. Highly resilient individuals perceive the environment in which they study and work as protecting them from adverse external influences, but not restricting their right to choose to remain in or leave the environment. The study allows for better prognosis of the level of satisfaction from the chosen profession and the future career in the Navy.

Keywords: resilience, stability, requirements of the environment, prestige

ВЪВЕДЕНИЕ

Кандидатите за обучение във военен профил, бъдещите офицери на Военноморските сили преминават редица изпити и изследвания на своето физическо, психическо и медицинско състояние. Те са продиктувани от необходимостта да се преценят възможностите за справяне на кандидата с многобройните изисквания на средата по време на обучението и реалната служба. По време на плаване изолираността, загубата на приятелския кръг, ограничените междуличностни контакти и авторитарният стил на управление са само част от изискванията на средата към личността на бъдещия офицер и лидер. Екипът, неговата сплотеност, стресът, както и работата във високорискова среда също ще оказват влияние върху личността на бъдещия моряк и офицер (7). В повечето изследвания се акцентира на индивидуалната устойчивост и качествата на личността, които подпомагат изграждането и развитието на резилианса. Ролята на средата е не по-маловажна. В последните години влиянието на обществото, работата, семейството, общността се разглеждат като подпомагащи развитието на индивидуалния резилианс (1). Съществуването на семейни и обществени традиции, ритуали подпомагат изграждането на устойчива личност и служат за буфер срещу трудностите (2). Обществото, както и работната среда допринасят за развитието на индивидуалния резилианс. Много модели, като например осемстъпковият модел на изграждане на резилианс в работата, представен от Derek Mowbray, разкриват механизма на изграждането и поддържането на устойчивост у служителите благодарение на работната среда (3). В понятието „резилианс“ се включват едновременно личностната издръжливост и способността за бързо възстановяване на индивида при сблъсък с трудности (4). Важно е да се отбележи, че резилиансът не се явява универсална, безусловна или фиксирана черта; той се изменя в зависимост от вида на стресовите влияния и факторите, които оказват съществено влияние върху развитието на адаптивните способности на индивида (6). Затова ролята на средата и начинът, по който издръжливите личности възприемат изискванията ѝ, са определящи за развитието на индивидуалния резилианс.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изискванията на военната и морската среда са специфични и подлагат личността на високо натоварване (фиг. 1). Много е важен въпросът

Фиг. 1

как личностите с по-високо ниво на резилианс възприемат и оценяват средата, в която се обучават и работят (8). Отговорът на този въпрос ще допринесе за по-добрата прогностичност по отношение на реализацията на обучаемите във военноморската професия и ще оптимизира изискванията на подборната процедура.

Цел на настоящото изследване е да се установят различията във възприемането на средата според нивата на личностна устойчивост при курсанти от ВВМУ.

ЗАДАЧИ

1. Да се измерят нивата на устойчивост при изследваните лица.
2. Да се установят различията между групите обучаеми с нормален и с висок резилианс като черта.

Предмет на изследването е проучване и извеждане на характеристиките на средата и възприемането им от високоустойчивите личности.

ОБЕКТ

За да се постигне основната цел, а именно извеждане на различията във възприемането на характеристиките на средата от високоустойчивите личности, се проведе изследване, в което взеха участие 80 лица (курсанти), от които 64 мъже и 16 жени, във възрастова група от 19 до 23 години.

ХИПОТЕЗИ

1. Предполага се, че високорезилиантната личност ще възприема средата на обучение като по-престижна и задоволяваща потребности-

те, в сравнение с личностите с нормално ниво на резилианс.

- Допуска се, че ще има различия във възприемането на характеристиките на средата: нормативна база, строгост на реда, достъпност, противоречивост, престижност, изолираност, натоварване, задоволеност, впримченост и защитеност, от страна на високоустойчивата личност, в сравнение с личността с нормална устойчивост.

МЕТОДИКА

- Въпросник *State Trait Resilience Inventory (STRI-33)*, който измерва резилианса като черта и процес. За постигане на зададената цел резултатите се разглеждат по скала „резилиансът като черта“.
- Метод за оценка на социалната среда, разработен от Ангел Величков и Мария Радосла-

вова (5). Този метод за оценка на средата разглежда индивидуалните различия в представите за особеностите на средата, разпределени в три дименсии.

Първа дименсия:

- Нормативна база – наличие на правила и предписания за поведение в средата;
- Строгост на реда – степен на санкциониране на отклоненията от нормите;
- Противоречивост – наличие на противоречиви изисквания.

Втора дименсия:

- Достъпност – впечатление, че човек трудно може да попадне в средата;
- Престижност – възприятие, че пребиваването в средата изгражда и поддържа позитивен образ за себе си;
- Изолираност – присъствието в средата ограничава контакта с другите хора.

Таблица 1. Различия във възприятията на характеристиките на средата на обучение при изследваните лица според нивото им на резилианса като черта

Характеристики на средата	Групи	M ±SD	t	p
Нормативна база	Курсанти с високо ниво на резилианс	14,59 ±3,88	1,611	0,074
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	13,04 ±3,88		
Строгост на реда	Курсанти с високо ниво на резилианс	23,68 ±6,40	0,388	0,016
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	23,09 ±3,75		
Достъпност	Курсанти с високо ниво на резилианс	13,15 ±3,55	0,074	0,034
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	13,09 ±2,48		
Престижност	Курсанти с високо ниво на резилианс	24 ±5,07	3,178	0,001
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	20,19 ±3,01		
Изолираност	Курсанти с високо ниво на резилианс	16 ±5,07	1,425	0,830
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	18 ±5		
Натоварване	Курсанти с високо ниво на резилианс	18,95 ±5,30	1,008	0,005
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	20,25 ±3,24		
Задоволеност	Курсанти с високо ниво на резилианс	13,81 ±3,26	2,414	0,120
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	11,85 ±2,57		
Впримченост	Курсанти с високо ниво на резилианс	11,95 ±3,72	2,041	0,476
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	13,90 ±3,31		
Защитеност	Курсанти с високо ниво на резилианс	17,38 ±3,82	2,342	0,302
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	15,04 ±3,62		
Противоречивост	Курсанти с високо ниво на резилианс	11,65 ±4,40	0,800	0,056
	Курсанти с нормално ниво на резилианс	12,52 ±3,24		

Забележка: M – средна групова стойност; SD – стандартно отклонение

Трета дименсия:

- Натоварване – необходимост човек да изразходва лични ресурси за постигане на целите;
- Задоволеност – налични възможности средата да задоволи потребностите на индивида;
- Впримченост – оценка на индивида, че ако напусне средата, ще възникнат по-неблагоприятни последици за него, отколкото, ако остане;
- Защитеност – възприятието на индивида, че оставането в средата предпазва от неблагоприятни събития.

Чрез специализиран софтуер – SPSS 19 – се проведе Т-тест между две независими извадки и се изведоха следните резултати, представени в таблица 1. „Различия във възприятията на характеристиките на средата на обучение при изследваните лица според нивото им на резилианса като черта“.

Установи се, че статистически значими различия ($p < 0,05$) са налице по отношение на следните характеристики на средата: престижност, задоволеност, впримченост и защитеност.

По отношение на характеристиката на средата „**престижност**“ резултатите сочат, че изследваните лица с високи нива на резилианса като черта възприемат средата, в която се обучават, като носеща им престиж. Лицата с нормална личностна устойчивост възприемат средата, в която се обучават, в не толкова голяма степен като носеща им престиж.

По отношение на характеристиката на средата „**задоволеност**“ резултатите сочат, че лицата с висока личностна устойчивост са по-склонни да оценяват средата си като предоставяща възможност да задоволят потребностите си, в сравнение с лицата с нормална личностна устойчивост като черта, които възприемат средата в не толкова голяма степен като даваща възможност за задоволяване на личните потребности.

По отношение на характеристиката на средата „**впримченост**“ лицата с висок резилианс като черта не възприемат възможността за напускане на средата като носещо големи и неблагоприятни последици за тях в бъдеще, в сравнение с лицата с нормално ниво на резилианс, които считат, че евентуално напускане на средата ще доведе до неблагоприятни последици за тях.

По отношение на характеристиката на средата „**защитеност**“ обучаемите с високо ниво на резилианс като черта оценяват средата си като предпазваща ги от неблагоприятни събития, в

сравнение с лицата с нормална личностна устойчивост като черта, които не възприемат средата, в която се обучават и работят, като защитаваща ги от неблагоприятни събития.

От получените резултати чрез проведения Т-тест се потвърди допускането в **първата хипотеза**, че високорезилиантната личност ще възприема средата на обучение като по-престижна и задоволяваща потребностите, в сравнение с личностите с нормално ниво на резилианс.

Получените резултати частично потвърждават допускането във **втората хипотеза**, че ще има различия във възприемането на характеристиките на средата: нормативна база, строгост на реда, достъпност, противоречивост, престижност, изолираност, натоварване, задоволеност, впримченост и защитеност, от страна на високоустойчивата личност, в сравнение с личността с нормална устойчивост. Установиха се различия във възприемането на характеристиките на средата – защитеност, задоволеност, престижност и впримченост, между двете групи изследвани лица – с високо ниво на резилианс и с нормално ниво на резилианс като черта.

ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В заключение могат да се направят следните изводи.

Проведеното изследване постигна поставената цел – да се установят различията във възприемането на характеристиките на средата от гледище на изследваните лица с висока и нормална устойчивост. Изведените в проучването статистически значими различия във възприемането на характеристиките на средата могат да се определят и като значими за личността. Важно е да се отбележи, че лицата с висок резилианс като черта не възприемат средата като ограничаваща и нейното напускане не се оценява като носещо неблагоприятни последици, в сравнение с лицата с нормален резилианс, които възприемат напускането на средата като водещо до неблагоприятни последици за тях.

Ролята на организацията и нейното въздействие върху отделната личност в България се разглежда от проф. Валери Стоянов. В неговата книга „Организационна психология“ са представени: етапите на социализацията на индивида в организацията; влиянието, което оказва средата върху отделната личност; промените, настъпващи в отделния индивид (9). Много автори разглеждат ролята на работната среда като носеща възможности за израстване на индивида и повишаване на неговата резилиантност. В разработ-

ката на Prof. dr Martin Euwema, D. H., за спецификата на високорисковите професии и външните ресурси, необходими за подпомагане на специалистите, които ги упражняват, се акцентира на лидерството, морала, сплотеността и доверието. Това са едни от основополагащите елементи на средата, оказващи влияние върху подпомагането и развитието на индивидуалния резилианс.

ЛИТЕРАТУРА

1. Denhardt, J. D. Building Organizational Resilience and Adaptive Management. In: Alex, J. S., Zautra, J. Handbook of Adult Resilience. 72 Spring Street, New York, NY 10012: The Guilford Press, 2010, pp. 333–350.
2. Hoopes, L. L. (n.d.). Developing Personal Resilience in Organizational Settings.
3. Mowbray, D. The eight steps to resilience at work. 2010, March.
4. Euwema, M. Training Resilience for High-Risk Environments: Towards a Strength-Based Approach within the Military. 2011, October.
5. Величков, А., Радославова, М. Методи за психодиагностика. София, 2005.
6. Занкова, К. Търсене на обяснителния модел на издръжливостта (rsilience): личностна черта или адаптивен развитиен процес. // Годишник на Софийски университет. Т. 104. София, 2014.
7. Пеев, И., Ставрев, Д. Пропедевтика на морската психология и морската дейност. Варна: Медицински университет – Варна, 2016.
8. Русева, Б. Психологично изследване на хора с различни професии в условия на екстрем. Използване на научноизследователски комплекс „БиОН-01“ в практиката. Предизвикателства. БЛПС. Т. 2. Издателство „Българска книжарница“, 2015, с. 73–81.
9. Стоянов, В. Организационна психология. 2005.

Адрес за кореспонденция:

Росица Недева
Висше военноморско училище
„Никола Йонков Вапцаров“
гр. Варна,
ул. „Васил Друмев“ №73,
e-mail: rmladenova@mail.bg